

## КРИТИКА ПЕРЕКЛАДУ ЯК СФЕРА НАУКОВИХ ЗАЦІКАВЛЕНЬ МИКОЛИ ЄВШАНА

Оксана Борис

(Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,  
BoksAnna@gmail.com)

### Abstract

Research of Mykola Yevshan's literary-critical publications, which cover inter-literary connections through translation analysis, attest to the determinative role of literary translations in genre-and-style thematically conceptual enrichment, as well as in expanding the horizons of national literatures in the early twentieth century.

The material for this study are Mykola Yevshan's reviews of foreign anthologies of Ukrainian authors fictional translations from Polish, Czech, German languages and also Ukrainian translations from Czech, German and French.

The enrichment of the Ukrainian literary process with Western European examples of modern literature has also become the source of modernization of the Ukrainian literary criticism..

*Keywords:* criticism of translation, translation analysis, modernism, Mykola Yevshan, magazine *Ukrayinska Khata (Ukrainian Hut)*.

Природа літературної критики ще й досі залишається темою для дискусій серед науковців. Одні вважають її функцією самої літератури, інші – літературознавства, а ще інші трактують критику як галузь публіцистики. Проте думка, що “літературна критика хронологічно й суттєво є своєрідним авангардом літературознавства, що формує перші уявлення про літературні явища і пропагує їх серед читачів”, – не потребує жодних аргументів (Федченко 1996: 6). Її класичні жанри – рецензія, портрет, огляд – постійно взаємозбагачуються іншими жанрами, їх злиттям, дифузією, що зумовлене потребами розвитку й оновлення літературознавчої науки, а також і перекладознавства.

Перекладознавчий аналіз у традиції ХІХ ст. стосувався передусім виявлення хиб у перекладі. Існувало два критерії оцінювання перекладу: “вірність” тексту (пізніші відповідники поняття – ‘точність, адекватність, еквівалентність’) і правильність української мови. Рецензент міг констатувати факт правильного чи помилкового розу-

міння тексту, наводячи для ілюстрації уривок з оригіналу та перекладу, не пояснюючи нюансів і невідповідностей (Шмігер 2009: 53).

На початку ХХ ст. такий спрощений підхід до якості перекладів втратив свій панівний вплив завдяки титанічній праці у царині перекладознавства Олександра Потебні, Михайла Старицького, Василя Щурата, Олени Пчілки, Володимира Самійленка, Бориса Грінченка, Павла Грабовського, Агатангела Кримського, Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки.

Дедалі частіше у літературній критиці філологічний аналіз і сухе оцінювання жанрово-стильових елементів творів відходило на другий план. Натомість більше зацікавлення дослідників викликав зміст та образи твору. Хоча, ніде правди діти, часто-густо були застосовані ідеологічні і політичні критерії, властиві тому періодові.

Надзвичайна рухливість і динамічність літературного процесу початку ХХ ст., особливо після скасування заборони на українськомовний друк, проявилася насамперед на сторінках *Літературно-наукового вісника*. Цей часопис, на відміну від *Кіевской старини* та *Записок Наукового товариства ім. Шевченка*, орієнтувався на широку читацьку публіку і пропонував найновіші твори української літератури та рецензії на найцікавіші переклади літератури світової. Після 1905 р. значно збільшилася кількість науково-популярних та перекладних видань, і цю тенденцію з ентузіазмом підхопили нові часописи *Світло* й *Українська Хата* (Сріблянський 1909).

Критика перекладу як одна із сфер наукових зацікавлень Миколи Євшана видається нам особливо цікавою для дослідження, позаяк він не лише публікував літературно-критичні студії на сторінках *Української Хати*, працював співредактором *Літературно-наукового вісника*, але був найяскравішим виразником літературно-критичних засад нової епохи (Бабій 1929).

Аналізуючи літературний процес, Євшан переймався процесом входження найкращих зразків української літератури до світового контексту. У чималому доробку молодого дослідника окрім статей, портретів, оглядів літературних новинок маємо рецензії на іншомовні антології українських авторів і художні переклади з української мови на польську, чеську, німецьку, а також українські переклади із чеської, німецької, французької мови тощо.

Поділяючи літературні явища на важливі та малоцікаві, критик у рецензії на видання *Antin Kruszelnyckyj. Szkice z ukraïnskiej literatury wspolecnej* (Євшан 1910) дивувався із необґрунтованого добору “головних представників сучасного українського письменства”, із якими автор вирішив познайомити польську публіку. Микола Євшан не радив пропонувати іншомовним читачам письменників, які репрезентують один і той же напрямок у літературі, а зовсім оминати яскравих представників іншого напрямку.

Водночас критик вважав “методу автора за схиблену, бо вона зовсім перестаріла”. Переказ змісту творів не заохочує реципієнта до читання і до власних критичних роздумів над текстами, а навпаки відштовхує. “Повторення в слабшій формі того, що сказав сам автор твору” порушує діалог автора і читача, збіднює враження від літературного явища (Євшан 1910).

Проблему необґрунтованого добору авторів до антології (“зле зроблений вибір”) зауважив Євшан і в рецензії *Елетантні жести європейської школи*. Йдеться про переклад українських поезій польською мовою Сидора Твердохліба. Адже відверто слабкі твори мало відомих авторів ще й у поганому перекладі (“Так, зле перекладених!”) створюють хибне уявлення про українську поезію зокрема і про всю українську літературу загалом.

Дослідник гостро критикував перекладача за втрату оригінального стилю текстів і накладання власних “настроїв та імпресій”, відхід від українських ментальних особливостей і накладання “атрибутів психіки народу” польського. Він припускав, що таких недоліків можна було б уникнути, якби перекладом займався хтось із поляків – носіїв мови. На жаль, такого інтересу у найближчих сусідів Євшан не зауважував, а неточність текстів вважав відверто шкідливим у суспільному значенні (Євшан 1911а).

В одному із номерів *Літературно-наукового вістника* за 1912 р. Микола Євшан опублікував рецензію на два чеські переклади творів Михайла Яцкова (*Nuchim a jiná prosa, Horcicné zrno*), що побачили світ у Празі 1910 і 1911 рр. Обираючи незвичну форму і стиль для дослідження, критик оригінально підкреслив визначальну **роль читача** у появі таких перекладів: “Факт для української літератури се дуже відрадний, коли вона починає находити читача і поза своєю вітчиною, коли поодинокими її проявами починає інтересу-

ватися ширша публіка, вже не лише своя, але й чужа” (Євшан 1912а: 233). При цьому Євшан зазначив, що польська і чеська читацька аудиторія краще знається на творчості Яцкова, ніж публіка українська в Росії.

Першопричиною такої «аномалії» дослідник вважав діяльність київських критиків (як от С. Єфремова), їх тенденційність в оцінюванні творів молодих українських літераторів шкодила не тільки самим авторам, але й читачам. Ще складніше було розібратися в перипетіях іншомовної літературно-критичної дискусії перекладачам. На цьому Микола Євшан акцентував увагу, аналізуючи “не зовсім щасливі в деяких місцях” передмови до перекладів М. Яцкова: “особливо передне слово Кареля Гандзеля, який, йдучи за фальшивими і безкритично прийнятими інформаціями, не все трафляє в двері” (там само, 234).

Щодо самих перекладів, то критик зауважив досить добру обізнаність чеських перекладачів із становищем, яке займав Яцків в українській літературі, хоча й не оминув згадкою взаємні звинувачення поміж ними у поганому знанні мови. Євшан підкреслював особливу роль *перекладача як автора* іншомовного тексту і бажання кожного з них виконати свою роботу якнайкраще, що безумовно оцінюватимуть читачі: “Нехай вони йдуть поміж чеську публіку такі, якими єсть, – для нас відрадний факт, що вони їй стають потрібними” (Євшан 1912а).

Молодий дослідник оцінював переклади творів Яцкова через осмислення їх значення у розвитку обох літератур – української й чеської. Він досліджував не стільки методи відтворення оригіналу і перекладацьку майстерність, а наскільки органічно переклад увійде до літературного контексту та функціонуватиме в ньому. Микола Євшан у своїй студії наголошував на функції *іншомовного читача*, на якого зорієнтовано переклад твору, оскільки ранній модерністський критичний дискурс формував сприйняття будь-якого мистецького явища як “відкритого твору” (Еко 2001).

З усіх західноєвропейських літератур Євшан найкраще знав німецьку і саме тому цій літературі присвятив найбільшу кількість літературно-критичних праць.

Особливої уваги заслуговують рецензії на переклади німецькою мовою творів Тараса Шевченка *Julia Virginia. Ausgewählte Ge-*

*dichte von Taras Schewtschenko: Aus dem Ukrainischen von...* (Євшан 1911), а також *Taras Schewtschenko. Der Künstler. Autobiografischer Roman: Übersetzt von Arthur Seelieb-Herausgegeben und eingeleitet von Julia Virginia Im Xenien-Verlag* (Євшан 1912). Оскільки дослідник і сам переклав декілька творів з німецької, то оцінював роботу перекладача зі знанням справи, переймаючись труднощами, з якими довелося зіткнутися авторові іншомовного тексту Шевченка. Насамперед Микола Євшан наголошував на важливості добору текстів, які б щонайбагатогранніше репрезентували творчість поета й “нашу поезію перед Західною Європою”. Проте навіть найкращий вибір і наймайстерніший переклад не дає змоги іншомовному читачеві повністю відчувати глибину Шевченкового слова: “його поезія в чужому виді тратить дуже багато своєї питомої краси і, скажімо, свіжості” (Євшан 1911б). Також у перекладача виникають труднощі із поезіями на історичні теми, позаяк вони потребують пояснень для читача і ґрунтовних приміток. Така орієнтація на іншомовного реципієнта у часовому вимірі, на думку дослідника, є дуже важливою.

Позитивно оцінюючи перекладацькі зусилля, у рецензіях критик проявляв себе ще й неабияким знавцем книговидавничої справи, щиро захоплюючись, що “скрізь видно увагу, пильність та дбайливість видавця”, стараннями якого “вийшов наш поет у шатах, на які у нас, здається, ще довго буде ждати”. Справжньою знахідкою для читачів німецькомовного видання Євшан назвав “10 малярських праць Шевченка” (Євшан 1912в).

Микола Євшан, вважаючи переклад своєрідним естетичним і психологічним експериментом, спрямованим на формування читача нової літератури, дуже прихильно ставився до перекладів іншомовних авторів українською мовою. Рецензуючи їх, критик дбав про знайомство українських читачів із найкращими зразками західноєвропейської літератури і про входження європейського модерністського досвіду в обшир української культури.

Так, із величезним нетерпінням Євшан очікував на вихід у перекладі українською мовою найкращих творів європейських класиків у серії *Всесвітня бібліотека*.

У рецензії *Фрідріх Шіллер. Поезії. Зі вступом Остапа Грицяя, з примітками Івана Калиновича* (Євшан 1914) дослідник проаналізував перший випуск серії, як стає зрозуміло із контексту, ще до ви-

ходу його друком у світ. Віддаючи належне праці Остапа Грицяя із підготовки багатющого матеріалу про життя і творчість Фрідріха Шіллера, Микола Євшан не приховував свого розчарування, ба більше, – роздратування якістю перекладів: “мій Боже, як же можна після неї [передмови – прим. моя] читати такі переклади?”. Знову все ті ж недоліки – непродуманий добір текстів і неякісний переклад, де *Шіллера віднайти годі*. Проте критик не звинувачував у всіх гріхах самих лише перекладачів, адже підготовка і видання книги – процес тривалий, трудомісткий і потребує долучення до нього цілої когорти різних фахівців, насамперед редакції, яка укладає видання типу антології. І тут знову молодий дослідник проявив свою глибоку обізнаність із видавничим процесом: «я питаю про редакцію – а тут навіть коректора не було, і не було кому допильнувати, аби книжечка вийшла бодай без скандальних не раз друкарських помилок...» (Євшан 1914).

1912 р. в *Літературно-науковому вістнику* Євшан відгукнувся рецензією на переклад із чеської оповідання Кароліни Светли *З наших боїв і змагань* (переклала Ольга-Олександра Дучимінська-Решетилівич під псевдонімом Ольга Д.) (Євшан 1912б). Твір побачив світ за сприяння Наталії Кобринської у львівському видавництві “Жіноча бібліотека”.

Незважаючи на те, що у передмові Кобринська назвала твір “тенденційним та малоартистичним”, критик усе ж звернув на нього свою увагу й увагу читача, адже йшлося про текст жіночого пера. Саме жіноча творчість та емансипація були одним із аспектів модерності дискурсу *Української Хати* і викликали особливу зацікавленість дослідника, що стало своєрідною “родзинкою” його студій у контексті захоплення ніцшеанством.

Микола Євшан зосередився лише на передмові Наталії Кобринської, а не на творі маловідомої українському читацькому загалу чеської літераторки, в якому йшлося про непростий вибір між почуттям чоловіка до жінки і любов’ю до Батьківщини, а в центрі оповідання поставала “сильна, могутня одиниця, яка зуміла зламати своє життя, перетворити основи свого існування”. Лаконічність у рецензії як спосіб інформування читача критик використав не випадково, а задля інтриги, задля стимулювання читацького інтересу: “Нехай слу-

хає, хто має вуха, читає оповідання Светли, а хто грішний, нехай б'ється в груди" (там само).

Примітно, що Євшан насамперед звертав увагу на вступні статті до видань перекладів, адже подекуди вони займали мало не половину книги. Проте у рецензії *Маврикій Метерлінк. Синьобородий і Аріяна, або Даремний визвіл. Драма в 3 діях* (Євшан 1913) дослідник зауважив, що передмова тої ж таки Наталії Кобринської зайва і загалом наповнена тенденційним трактуванням символів твору Метерлінка, якому штучно нав'язано ідею жіночої емансипації. Самим фактом перекладу драми Метерлінка українською мовою критик був задоволений хоча б з тієї причини, що український читач-гурман отримав ще один зразок модерного мистецтва – найвищого гатунку (там само).

На початку ХХ ст. критика формулювала перші теоретичні судження, а головним науковим жанром була рецензія. Літературознавчі пошуки того періоду сприяли становленню також і теорії перекладу, а рецензії замінювали перекладознавчі статті. Микола Євшан найкомпетентніше серед тогочасних критиків своїми загальнотеоретичними спостереженнями-зауваженнями у царині перекладацької справи доклався до визначення її загальних закономірностей – “треба, аби той переклад був вартим читання”:

- добір творів для перекладів має відповідати заздалегідь установленим критеріям;
- висока якість перекладу неможлива без урахування “іншості” – “душі автора”, “душі народу”;
- обов’язково має бути рівновага змісту та форми передмови і перекладеного тексту;
- завдання вступної статті – апелювання до свідомості читача із використанням такої форми аргументації, яка враховує його інтелектуальний рівень, розуміння літераторами тенденцій розвитку мистецтва;
- необхідна якісна редакційно-видавнича підготовка видання.

Критика перекладу Миколи Євшана репрезентувала нові напрями у світовому літературному процесі, підкреслювала важливість перекладу не лише в контексті особливостей національного літературного розвитку початку ХХ ст., у пошуку нових художньо-естетичних форм та їхньої трансформації на українському ґрунті як чин-

ника ідейно-тематичного та жанрово-стильового збагачення літературної критики, а також формування концепції національної літератури й естетичних смаків.

### ЛІТЕРАТУРА

- Бабій, О. 1929, *Микола Євшан (Федюшка): Життя і творчість*. Львів.
- Еко, У. 2001, *Поетика відкритого твору*. В: Зубрицька, М. (ред.), *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів: Літопис, 525–538.
- Євшан, М. 1910, *Antin Kruszelnyckij. Szkice z ukraïnskiej literatury wspolczesnej*. Коломия, 1910, 69 с. *Літературно-науковий вістник* 51, кн. 8, 379–380.
- Євшан, М. 1911а, *Елегантні жести європейської школи*. *Українська Хата* №4, 256–261.
- Євшан, М. 1911б, *Julia Virginia. Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko: Aus dem Ukrainischen von...* Leipzig, 1911. Im Xenien-Verlag, 108 с. *Літературно-науковий вістник* 56, кн. 10, 183–184.
- Євшан, М. 1912а, *Michajlo Jackiv. Nuchim a jiná prosa / Se svolením spisovatelovým přeložil Jar. V. Burian (“Lidové knihovny” Ročník VI, sv. VI)*. Praha, 1910, 68 с. *Michajlo Jackiv. Horcicné zrno. Z ukrajinstiny přeložil a úvodem upatřil Karel Handzel (“Světová knihovna”, с. 896–900)*. Praha, 1911, 175 с. *Літературно-науковий вістник* 59, кн. 6, 233–234.
- Євшан, М. 1912б, *Кароліна Светла. З наших боїв і змагань*. Перевід з чеського Ольги Д. Львів, 1912, 98 с. *Літературно-науковий вістник* 59, кн. 7, 391.
- Євшан, М. 1912в, *Taras Schewtschenko. Der Künstler: Autobiografischer Roman. Übersetzt von Arthur Seelieb-Herausgegeben und eingeleitet von Julia Virginia Im Xenien-Verlag*. Leipzig, 1912. 152 с. *Літературно-науковий вістник* 60, кн. 11, 395.
- Євшан, М. 1913, *Маврикій Метерлінк. Синьобородий і Аріяна, або Даремний визвіл: Драма в 3 діях*. Перевод з французького, “Жіноча бібліотека”, ч. 2. Львів, 1913, 65 с. *Літературно-науковий вістник* 64, кн. 10, 188.
- Євшан, М. 1914, *Фрідріх Шіллер. Поезії. Зі вступом Остапа Грицяя, з примітками Івана Калиновича*. Випуск І. Львів. 1914, “Всесвітня бібліотека”, № 1. *Українська Хата*, № 5, 392–394.
- Сріблянський, М. 1909, *Українське письменство року 1908*. *Українська Хата* № 1, 18–24.
- Федченко, П. 1996, *Літературно-критична думка в Україні від її зародження до середини ХІХ ст.* В: Федченко, П. – Павлюк, М. – Бовсунівська, Т. – Федченко, П. (ред.), *Історія української літературно-критичної думки та літературознавства*. Київ: Либідь, кн. 1, 5–25.
- Шмігер, Т. 2009, *Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя*. Київ: Смолоскип.